

ПРОБЛЕМИ АРАБІСТИКИ

УДК 821.411.21'06 – 3.09 – 055.2

ТВОРЧІСТЬ АХЛЯМ МУСТАГАНЕМІ В КОНТЕКСТІ АРАБСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Анастасія АНДРУСЕНКО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології,
бульв. Т. Шевченка, 14, кімн. 26, 01033, Київ, Україна,
тел.: (0038044)2341288*

У статті розглянуто творчість алжирської письменниці Ахлям Мустаганемі, пік літературної діяльності якої припадає на кінець ХХ ст., увагу акцентовано на детальному аналізі першого роману авторки. Також наголошено на її визначальній ролі під час складного процесу становлення і розвитку жіночої арабської літератури.

Ключові слова: жіноча арабська література, жіноча традиція, самототожність, жіноче письмо.

Кінець ХХ ст. і початок нового тисячоліття позначені в арабській культурі бурхливим розвитком жіночої літератури. Якщо в попередні періоди йшлося здебільшого про творчість окремих письменниць, які привернули увагу критиків, то тепер можна говорити про справжній розквіт жіночого сегмента арабської літератури. Визнання критики здобувають твори Лейли Ба'альбакі, Кулет Хурі, Гади Саман, Ханан аш-Шейх, Хаміди На'на', Годи Баракат, Сахр Халіфі, які посідають вже традиційно високі місця у рейтингах, здобувають престижні літературні премії. Однією з найяскравіших представниць жіночого дискурсу в арабській літературі є алжирська письменниця Ахлям Мустаганемі, творчість якої дає підстави зробити висновки щодо особливостей становлення жіночої арабської літератури.

Твори Ахлям Мустаганемі з'явилися на тлі бурхливого розквіту і розмаїття жіночої літератури в арабському світі, що характерні для кінця минулого століття. Жінки-письменниці з особливою увагою вивчали твори своїх попередниць, прагнули відчувати свою належність до давньої літературної традиції, що бере свій початок із джагилійської епохи, але позбавленої тягlosti і дуже непослідовної.

Виникнення жіночої традиції в арабській літературі дослідники, зокрема Бусейна Ша'бан, пов'язують з іменем ліванки Зейнаб Фавваз та її романом „Найкращі результати” („حسن العواقب”), який побачив світ 1899 року в Каїрі, що на 15 років раніше, ніж публікація роману „Зейнаб” Мухаммада Хусейн Гайкаля, який донедавна вважали першим романом в арабській літературі [4]. „Найкращі результати” Зейнаб Фавваз, „Чоловіче серце” („قلب الرجل”) Лябібі Гашем та „Витвір

мистецтва і серце” („بديعة و فؤاد”) ’Афіфи Карам (видані відповідно 1899, 1904, 1913 роках) заклали підвалини подальшої арабської жіночої літератури і позначилися на творчості наступниць.

Пройшовши складні етапи розвитку від наслідування авторитетних чоловічих текстів наприкінці 40-х років, відчайдушних спроб самототожності в 50–60-х роках і до вироблення власного стилю письма, на зламі століть жіноче письмо посідає чільне місце в арабській літературі.

На думку сирійської дослідниці Бусейни Ша’бан, творчість Хаміди На’на’, Ханан аш-Шейх, Годи Баракат, Емілі Насралла, Ахлям Мустаганемі можна вважати початком нового етапу в історії жіночої арабської прози [4]. Зокрема вона зазначає, що на популярність літературного доробку арабських письменниць значно вплинули переклади їхніх творів англійською мовою. Особливістю жіночої прози цього етапу є вироблення власного стилю, відмінного від стилю чоловіків. Характерною рисою їхньої творчості стало те, що проблема патріотизму як найголовніша в їхній творчості – водночас й одна з найважливіших у арабській літературі другої половини ХХ ст. загалом – нерозривно зливається з проблемою жіночої емансипації.

Серед найцікавіших представниць жіночого арабського дискурсу можна назвати Ахлям Мустаганемі, першу алжирську письменницю, яка вдалася до арабської мови у своїй творчості. Її батько, виходець алжирського провінційного центру Константини (قسنطينة), Мухаммад аш-Шаріф втратив двох братів у антифранцузьких виступах у середині 40-х років. Аш-Шаріфа переслідувала французька поліція через його політичну активність, тому він разом з усією родиною переїхав до Тунісу, де і побачила світ Ахлям Мустаганемі (1953 року). Коли 1954 року розпочалася Алжирська революція, будинок Мустаганемі в Тунісі став притулком для повстанців проти французької окупації Алжиру.

Після проголошення незалежності Алжиру 1962 року родина повернулася на батьківщину та оселилася в столиці Алжир. Ахлям однією з перших зі свого покоління отримала середню освіту арабською мовою.

Невдовзі після досягнення письменницею повноліття Мухаммад аш-Шаріф захворів на нервовий розлад. Щоб якось підтримати родину, Ахлям Мустаганемі була змушена працювати на алжирській радіостанції ведучою у вечірній програмі „Поголоски” („همسات”), де вона виявила себе як багатонадійна поетеса, виступивши з першою поетичною збіркою „На пристані часу” („على مرآة الأيام”), що опублікована в Алжирі 1973 року. В 1976 році виходить друком її друга поетична збірка „Писання в момент оголення” („الكتابة في لحظة عري”).

В 1970-х роках Ахлям Мустаганемі переїхала до Парижа, де вийшла заміж за ліванського журналіста. Декілька років вона не займалася літературною діяльністю, повністю присвятивши своє життя родині. Після отримання в 1980 році наукового ступеня доктора наук письменниця видала свій перший роман „Пам’ять тіла” („ذاكرة الجسد”) (1993). Цей роман отримав декілька літературних премій, зокрема премію „Нур” за кращий жіночий літературний твір арабською мовою (1996), премію Нагіба Махфуза з літератури (1998), здобувши таким способом надзвичайну популярність серед широкого кола читачів та критиків. Свій успіх вона підтвердила, опублікувавши романи „Хаос почуттів” („فوضى الحواس”) (1997) та „Прохожий повз ліжку” („عابر سرير”) (2003), які є продовженням першого.

Найцікавішим з погляду жіночого стилю та способів висвітлення типово жіночих проблем є роман “Пам’ять тіла”, головною темою якого є боротьба алжирського народу за незалежність. Цікавим для читачів виявляється також своєрідне трактування соціально-політичних подій у країні другої половини ХХ ст., яке докорінно змінює уявлення про більшість загальнолюдських цінностей. Авторка поєднує особисті проблеми з політичними, виставляючи на передній план проблему національної ідентичності. „Пам’ять тіла” є спробою відтворення фактів Алжирської революції 1954 року і подальших подій, використовуючи пам’ять як засіб для повернення втраченого.

Роман викладений у формі внутрішнього монологу головного героя Халіда, художника, який втратив ліву руку під час Алжирської революції, чії думки спрямовані до молодої письменниці на ім’я Ахлям, доньки відомого революційного лідера Сі Тагіра, його бойового товариша та командира. Для Халіда героїня твору є одночасно і символом країни, і об’єктом кохання та пристрасті. Мустаганемі віднайшла тонкий зв’язок між сутністю країни та людською душею, які в більшості випадків відображають одне одного. Адже для головного героя Ахлям або Хаят, друге ім’я героїні, стала його Константиною, його Алжиром:

يا امرأة كساها حنيني جنونا، و إذا بها تأخذ تدريجيا ملامح مدينة و تضاريس وط. [5: 13]

“Жінка, від якої я божеволію, поступово постає переді мною у вигляді міста, Батьківщини”.

Загалом у романі простежуються песимістичні ноти. Навіть будучи донькою видатного захисника вітчизни, Ахлям не здатна стати для головного героя ані мостом у минуле, ані мостом у краще, осяяне мріями колишнього революціонера, майбутнє. Оскільки ця дівчина належить до нового покоління, яке підсумувало всю історію країни на двох сторінках. Їм настільки все набридло, що вони ладні проміняти традиційне арабське вбрання на сучасний модний одяг.

“Пам’ять тіла” – роман, який складається із ліричних відступів, роздумів, внутрішніх споглядань головного героя, на думку Кім Дженсен, заслуговує на високу оцінку [3]. Мустаганемі створила цікавий характер митця, який, незважаючи на пригнічений душевний стан, пропонує свою теорію розуміння ролі та значення мистецтва, знаходить у собі сили тверезо оцінити післяреволюційну соціально-політичну ситуацію в Алжирі і викрити недоліки правління панівної верхівки країни. Почуття пригніченості головного героя через кохання без взаємності збільшується в атмосфері суцільної скорботи: за Сі Тагіром, за Хассаном, братом Халіда, якого убили алжирці, а також за другом Зіядом, палестинським поетом, що загинув від рук ізраїльтян.

Варто наголосити на дивовижному умінні Мустаганемі підтримувати чоловічу, Халідову думку. Авторка звертається до прихованого способу вияву своїх тем, зокрема, знаходимо в тексті натяки на певні сексуальні фантазії, а в деяких уривках на сильний чоловічий егоцентризм та ревності, які значно розширювали горизонти переживань і пригод, що відбувалися з героями.

Письменниця зобразила крах у любовних стосунках чоловіка і жінки у зруйнованому внаслідок війни та колоніалізму суспільстві. Очевидно, що недосконала природа їхніх відносин стає символічною щодо невдалого досвіду післяреволюційного Алжиру, який спричинив зародження на теренах країни корупції, збайдужіння, жорстокості, несвідомих нащадків.

Хоча роман „Пам'ять тіла” і був написаний на початку громадянської війни в Алжирі, коли список жертв вже налічував близько 10 тисяч постраждалих, у творі наявне погане передчуття, що пророчить лихо в майбутньому. *“Жителі Константи́ни повертаються додому на весілля або на похорон”* [5], – як зазначив Хассан, брат Халіда, якого пізніше було вбито в сутичках між алжирцями. За словами молодшої письменниці Ахлям: *„إننا نكتب الروايات لنقتل الأبطال لا غير و ننتهي من [5: 18] ”الأشخاص الذين أصبح وجودهم عينا على حياتنا فكلمنا كتبنا عنهم فرغنا منهم.. و امتلأنا بهواء نظيف* (*“Ми пишемо романи лише для того, щоб вбити їх героїв, щоб позбутися тих, чия перебування стало для нас тягарем. Кожного разу, як ми про них напишемо, ми їх побудемося... і наші легені наповняться чистим повітрям”*). Заяви Ахлям Мустаганемі про інтимний зв'язок між смертю, коханням та мистецтвом вкотре підтверджують трагічність алжирської історії. Окрім того, вражає надзвичайно ніжне і щире зображення картини повернення головного героя на батьківщину.

Кім Дженсен назвала роман „більше, ніж просто любовною історією; алегорією нещасливої долі Алжиру та, можливо, всього арабського світу в їхній боротьбі за свободу” [3].

Гостра виразність, самобутність сюжетно-композиційних прийомів супроводжується надзвичайною простотою: проста композиція окремих образів, чітка і міцна композиція роману. Сила роману в умінні авторки ліпити людські постаті через поглиблені, точні і влучні характеристики.

Варто наголосити на тому, що роман „Пам'ять тіла” Ахлям Мустаганемі має неабияку літературну вартість. Аналізуючи весь прозаїчний доробок алжирської письменниці можна з упевненістю сказати, що у її творчості жінка стає суб'єктом та об'єктом твору, зображає свій світ відповідно до філософії жіночого письма, де нарративне “я” є жіночим, якщо виявляє свою стать, внутрішні і конкретні знання про буття жінкою. Авторка звертається до інтимної сфери жіночої екзистенції, особливо у другому романі „Хаос почуттів” (*“فوضى الحواس”*). У читача складається враження, що досвід її героїнь був або міг бути також її досвідом. Письменниця обирає типово “жіночі” види оповіді (використання форм щоденника, листування) та вдається до біографії-історії, яка розповідається з використанням особистого досвіду. Проза Ахлям Мустаганемі є вільною, відкритою, фрагментарною, її думки звучать радше як припущення, ніж як ствердження. Вона наголошує на типово жіночих способах сприйняття та відтворення світу. Творчість Ахлям Мустаганемі відзначається яскравою індивідуальністю і неповторністю стилю. Своєрідність світосприйняття письменниці трансформувалася у її власну концепцію символічного трактування відносин між чоловіком та жінкою, зв'язку між суспільним та приватним, загальноприйнятими людськими норм, які жіноче письмо починає переглядати і осмислювати із специфічно жіночого погляду.

Усі ці особливості визначають місце Ахлям Мустаганемі в сучасній арабській жіночій літературі, а також окреслюють шляхи подальшого розвитку жіночого письма, яке не є відображенням якогось певного усталеного стилю, а лише відтворенням унікального жіночого “я”. Дослідження творчості Ахлям Мустаганемі дає підстави зробити висновок про необхідність уважного вивчення арабського жіночого письма як літературознавчої практики, яка посідає значне місце у письменстві багатьох країн, серед яких арабські країни не є винятком.

1. *Ahlam Mostaghanemi*. Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa / Ahlam Mostaghanemi. – The Gale Group, Inc, 2004 // <http://www.answers.com>
2. *Badran M.* Opening the Gates: An Anthology of Arab Feminist Writing / Badran Margot, Cooke Miriam. – Bloomington : Indiana University Press, 2004. – 461 p.
3. *Jensen K.* A Literature Born from Wounds: Ahlam Mostaghanemi' s “Memory in the Flesh” / Jensen Kim // Al Jadid Magazine. – 1999. – Vol. 5, no. 29. // <http://www.aljadid.com>
4. بثينة شعبان. 100 عام من الرواية النسائية العربية. – بيروت: دار الآداب، ١٩٩٩. – ٢٤٧ ص.
5. مستغانمي أحلام. ذاكرة الجسد. – بيروت: دار الآداب، ١٩٩٣.
6. مستغانمي أحلام. فوضى الحواس. – بيروت: دار الآداب، ١٩٩٨.
7. مستغانمي أحلام. عابر سرير. – بيروت: دار الآداب، ٢٠٠٤.

AHLAM MOSTAGHANEMI'S LITERARY WORKS IN THE CONTEXT OF THE TRADITION OF ARABIC WOMEN WRITINGS

Anastasiya ANDRUSENKO

*Taras Shevchenko Kyiv National University,
Institute of Philology,
T. Shevchenko av., 14, room 26, 01033, Kyiv, Ukraine,
tel.: (00380 44) 2341288*

This article deals with the literary works of the Algerian novelist Ahlam Mostaghanemi, the prosperity of which is observed at the end of XXth century. The author of the article pays more attention to the detailed analysis of the first novel by Ahlam Mostaghanemi. It is emphasized on the essential role of the novelist, the author of three novels, in the process of formation and development of the Arab women fiction.

Key words: Arabic women literature, women tradition, identification, women fiction.

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2007

Прийнята до друку 03.03.2008